

- ² ЦДАВО України: Ф. 1738.— Оп. 1.— Спр. 18.— Арк. 8.
- ³ Радченко С. С. Издательская деятельность партийных комитетов КП(б) Украины в 1918—1925 гг.— К.: Вища школа, 1989.— С. 32.
- ⁴ Наріжний С. Українська преса / Українська культура.— Подєбриди, 1934.— С. 105.
- ⁵ ЦДАГО України: Ф. 1.— Оп. 20.— Спр. 749.— Арк. 11.
- ⁶ ЦДАВО України: Ф. 177.— Оп. 1.— Спр. 11.— Арк. 8.
- ⁷ Тезиси о политике в области периодической печати / ЦДАГО України.— Ф. 1.— Оп. 20.— Спр. 1487.— Арк. 29.
- ⁸ ЦДАГО України: Ф. 1.— Оп. 20.— Спр. 1516.— Арк. 7.
- ⁹ Там само.— Спр. 1455.— Арк. 104.
- ¹⁰ Там само.— Спр. 1459.— Арк. 120.
- ¹¹ Там само.— Спр. 1447.— Арк. 28. (12).
- ¹² Там само.— Спр. 1459.— Арк. 86.
- ¹³ Там само.— Спр. 1516.— Арк. 7.
- ¹⁴ Там само.— Арк. 8.
- ¹⁵ Ізатиєнко В. Українська преса в 1922 році // Бібліологічні вісті.— 1923.— Кн. I.— С. 8.
- ¹⁶ ЦДАГО України: Ф. 1.— Оп. 20.— Спр. 1839.— Арк. 32.
- ¹⁷ Там само.— Арк. 31.
- ¹⁸ ЦДАГО України: Ф. 1.— Оп. 20.— Спр. 2012.— Арк. 24, 61, 126.
- ¹⁹ Там само.— Спр. 2260.— Арк. 72.
- ²⁰ Там само.— Спр. 2493.— Арк. 15.
- ²¹ Протокол заседания Совнаркома УССР о состоянии изданий технической литературы от 11 декабря 1928 года // ЦДАВО України: Ф. 34.— Оп. 13.— Спр. 45.— Арк. 46.
- ²² Коновець О. Ф. Просвітницький рух в Україні (XIX—перша третина XX ст.)— К., 1992.— С. 89.
- ²³ ЦДАВО України: Ф. 555.— Оп. 1.— Спр. 246.— Арк. 53.
- ²⁴ Там само.— Арк. 53, 54.
- ²⁵ Преса Української РСР: статистичний довідник 1917—1966.— X., 1967.— С. 96.
- ²⁶ ЦДАВО України: Ф. 555.— Оп. 1.— Спр. 2.— Арк. 8.

Наталія Марченко

ПОПЕРЕДНІЙ ПІДСУМОК АРХІВНОЇ ТА БІБЛІОТЕЧНОЇ ЕВРИСТИКИ У ЦАРИНІ КНИГОВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ (1917-1923РР.)

Як зазначає у своїй монографії В. Чишко: “Аналіз біографічних досліджень в історичному контексті є надзвичайно важливим науковим напрямом історичної науки з огляду на сучасні завдання розбудови нашої держави”¹. А дитинство — невід’ємна складова долі кожної людини, так само, як невід’ємною часткою життя кожного з нас окремо й суспільства загалом є природне (навіть, біологічне) жадання “продовжитися” у нащадках.

Та ми й досі не дивимося на історію дитячого соціуму як на рівноцінну складову історії “дорослої”, хоч вона значно об’єктивніша та багатогранніша, бо є не лише сталою реальією, часовим зрізом суспільного буття у певній окремій точці. Історія дитинного — результат свідомого впливу світу “дорослого”, об’єктивна картина буття певної вікової групи людей і, водночас, проєкція мрій, уявлень про майбутнє, “мету життя” існуючого на даний момент покоління. Фактично всі сторони буття суспільства так чи інакше пов’язані з проблемами дитинності.

Діти — як феномен соціокультурного існування людства, дитинство — як реально прожитий чи пізніше переосмислений період буття окремого індивіда, дитинне — як філософська категорія мають стати об’єктом окремого розгляду науковців.

III. Джерелознавчі галузі знань

Але будь-хто, кому спаде на думку вийти на плодочі лани посіченого між окремими дисциплінами дитинознавства, приречений блукати в пошуках джерельної бази найпростіших досліджень. Ні в наукових бібліотеках, ні тим паче в архівах, документи, котрі стосуються дитинного, ніколи спеціально не виокремлювалися навіть на рівні довідковому. Тому нині настав час об'єктивно оцінити зроблене нашими попередниками хоча б у царині книговидання для дітей. Про нагальність цієї проблеми свідчить хоча б те, що у фактично єдиній роботі безпосередньо присвяченій даній проблемі² раз-по-раз натикаємося на зауваги на кшталт: "Ці книги були пройняті почуттям національної відособленості, національної вишестості й тим самим були ворожі для молоді країни Рад... Націоналістичні тенденції Катеринославського видавництва "Стежка до дому" відбилися і в перекладах західноєвропейських авторів. Так казки Г.Андерсена і братів Грімм були "перелицьовані" на український лад перекладачем М.Трубою до непізнаваності;...".

До уважного аналізування та об'єктивного висвітлення зазначеного питання спонукає й зіставлення існуючих статистичних даних, зазначених у різних джерелах.

Ось яку статистику наводить один із перших дослідників книжкової справи в Україні Ант. Козаченко³:

Рік	Українською мовою	Російською мовою	Усього
1917	1814 (747)	2127	3115
1918	1184 (1084)	1079	2319 (1628)
1919	665 (665)	726 (726)	1414 (1803)
1920	457 (457)	869 (369)	1360 (1013)
1921	214 (214)	448 (448)	667 (987)
1922	335 (385)	927 (927)	1315 (1975)
1923-24	885 (885)	1848 (1848)	2757 (2567)

Для порівняння, поруч у дужках вказано статистичні дані, наведені в лекції Олександра Лотоцького "Українське друковане слово"⁴, а біля цифри, що означає загальну кількість виданого, у дужках вказано дані, взяті з довідника "Преса Української РСР 1917-1966"⁵, котрий претендує на найповніше висвітлення даного питання.

А якщо взяти до уваги, що, скажімо, С.Пастернак⁶ веде мову про те, що у Відділі ресстрації Головної Книжної Палати було зібрано відомості про більш як 1 тис. різних книжок і 200 періодичних видань за 1917 рік та 1 тис. назв (у "Книгарі", для порівняння, зазначено лише 677) книг і 400 періодики за 1918 р., стає зрозумілим, настільки невідомим і досі залишається для нас навіть статистично-бібліографічна сторона тогочасного книгодрукування.

Щодо дитячої літератури, то вище згадуваний довідник⁷ наводить такі дані:

Рік	Дитяча література	Учбова література для загально-освітніх шкіл
1917	0 (70)	0 (43)
1918	101 (141)	0 (103)
1919	111 (78)	0 (36)
1920	47 (20)	0 (13)
1921	23 (0)	0 (0)
1922	22 (17)	26 (5)
1923	29 (73)	71 (62)

Поруч у дужках вказані результати попередніх підрахунків автора, зроблені за матеріалами Книжкової Палати (найповніше висвітлено матеріал 1917 та 1923 рр., ще не аналізовано матеріал 1922р.).

III. Джерелознавчі галузі знань

Відносно систематизовані статистичні дані щодо цього знаходимо і в часописі "Книгарь" (цифри даних, віднайдені автором на сьогодні, подано поруч у дужках).

	1917	1918	Число примірників (за "Книгарем")
Дитячі книжки	21 (70)	66 (141)	235 тис. (763 тис.)
Математичні підручники	4 (6)	12 (19)	235 тис. (295 тис.)
Граматика	1 (10)	24 (23)	20 тис. (505 тис.)
Граматика й читанки	6 (6)	0 (2)	510 тис. ()

Окрім того, цікаві нам видання згадуються і в інших розділах, скажімо: за 1917 р.: Рідна мова, Рідна школа. Просвіти (7 книжко-назв загальним тиражем 122 тис.); Історія і історичні оповідання (9 книжко-назв загальним тиражем 106 тис.); Педагогіка (6 книжко-назв загальним тиражем 110 тис.); Низка дрібніших видань (300 тис.); за 1918 р.: шкільно-педагогічних видань загалом— 111 (1. 972 тис.). Із них 8 (327 тис.) букварів, 19 (338 тис.) читанок та хрестоматій, 24 (505 тис.) граматик, 12 (295 тис.) підручників із математики, 23 (400 тис.) інших видань. Серед дитячих книжок — 34 (172 тис.) оригінальних і 32 (195 тис.) перекладних. Окрім того дитячі книжки траплялися й серед видань, віднесених до розділів "Релігія та церква", "Театр і п'єси".

Обробка статистичних та бібліографічних даних дає змогу дізнатися багато цікавого про тогочасну книжну справу в Україні. Зокрема ми можемо об'єктивно говорити про авторський, редакторський склад осіб, перейнятих проблемами книгодрукування для дітей, ілюстраторів, котрі працювали в цьому жанрі, видавництва та друкарні, що випускали цю продукцію, окремі книжкові серії тощо. Скажімо, лише частково обробивши бібліографічні матеріали за 1917 р., ми можемо впевнено твердити, що найактивніше працювали:

у царині книжки для дітей:

автори: (більше 27 імен) Т. Бордуляк, С. Васильченко, М. Вовчок, Б. Грінченко, М. Загірня, А. Кащенко, М. Коцюбинський, О. Пчілка, І. Стороженко, Ю. Сірий, І. Франко, С. Черкасенко, перекладалися українською мовою Е. Амїчос, Д. Дефо, А. Доде, Кибальчич, Мамин-Сібірjak, Е. Сетон-Томпсон, М. Твен;

ілюстратори: П. Лапін, Ю. Михайлов, М. Погрібняк, П. Холодний;

видавництва: "Вернигора", видавництво Товариства "Час", "Криниця", "Українська школа", Українське Товариство Шкільної Освіти, "Шлях" (Київ), видавництво Кащенко А., "Слово", "Українське видавництво у Катеринославі" (Катеринослав), видавництво "Просвіти" (Львів), Педагогічне бюро Полтавського губернського земства (Полтава), "Сіач" (Черкаси), Шкільний відділ Подільського міського губернського земства (Вінниця);

друкарні: "Герольд", А. Гросмана, Губернського правління, Київського губернського земства, Л. Райціса, Товариства "Криниця", Української Центральної Ради (Київ), "Діла" (Львів), Амчиславського, І. Л. Фішберга (Полтава), І. Війсмана і І. Мордхилевича (Катеринослав).

Найпоширенішими були серії: "Молодість", "Віночок. Книжки для читання в класі", "Дитяча бібліотека", "Просвітні листки", "Твори рідних письменників для читання в класі".

у царині навчальної книжки:

автори: (25 осіб) Ю. Вагнер, Б. Грінченко, С. Грушевський, М. Злобинцев, Т. Лубенець, В. Січовик, О. Степовик, Я. Чепіга, С. Черкасенко;

видавництва: "Криниця", "Українська школа", "Видавництво книгарні Є. Череповського", "Вернигора", "Книжний магазин Є. Чернявського", Книговидавництво І. Сімоновича, Шкільне Товариство, Видавництво Товариства "Час" (Київ), Видавництво Катеринославського губернського земства (Катеринослав);

друкарні: Товариства "Криниця", Акціонерної спілки Петра Барського, Кушнерів, Насл. Круглянського, Ч. Чоколова (Київ), А. Мірова, Я. Лінкова (Прилуки), Л. Лівшиця (Козятин), Рабіновича і Шефталя (Золотоноша).

Найпоширенішими на той час були такі види навчальних книжок: підручники — 15 (в т.ч. із природознавства, географії, математики, української, старослов'янської, російської

мови, історії), граматики — 10, граматики й читанки — 6, посібники — 4, букварі — 3. Як бачимо, навіть побіжний огляд статистичних даних підтверджує нагальність перспективності бібліографічної евристики в царині видань для дітей в Україні часів визвольних змагань.

Багато цікавого з даного погляду матеріалу містить і тогочасна періодика⁹. Так, в сторінках часопису "Освіта", котрий видавався при "найблизшому співробітництві"¹⁰ професорів Кам'янець-Подільського Українського Державного Університету — І.Огієнка, Ст. Балея, В.Біднова, Л.Білецького, П.Бучинського, М.Драй-Хмари, І.Крип'якевіча, К.Широцького, М.Столярова, В.Кучера та ін., широко дискутувалося питання видання книжки для дітей, зокрема підручничкової літератури. Починаючи з першого числа журнал містить рубрику "Критика та бібліографія", що мала в своєму складі й відділ "Огляд дитячої літератури". Крім того торкалися зазначених проблем та містили посилання на окремі тогочасні видання й інші публікації. Оглядачем дитячої літератури в часописі виступав Арк. Животко, а щодо підручничкових видань висловлювалися, (часто користуючись псевдонімами) й інші автори, зокрема А.В., С.Смолінський, П.К.

На жаль, у часописі не подавали повного бібліографічного опису аналізованих книжок. Зазначали лише автора, назву, інколи ціну та кількість сторінок. Це дещо знижує його цінність як джерела для дослідження видань для дітей. З іншого боку, вміщені тут статті дають змогу з'ясувати поширеність тієї чи іншої книжки, її популярність у вчительській громаді тощо.

Цікавий матеріал для роздумів подає і вже згадуваний часопис "Книгар". Зокрема, саме з його сторінок дізнаємося, що такі відомі музичні діячі як Ол. Кошиць, Д.Ревуцький, писали ґрунтовні рецензії на видання для дітей. Ілюстрування дитячої книжки аналізували у "Книгареві" М.Бурачек, О. Судомора. Серед його рецензентів — О.Волошин, А.Грабенко, О.Діхтяр, Ол.Дорошківич, Ор.Левицький, С.Паночіні, С.Русова, Юр.Сірий, Н.Христо.

Окремі публікації цього журналу дають змогу простежити долі окремих українських видавництв та друкарень. Скажімо, у статті "Десятиліття" П.Кущенка¹¹ досить детально передано історію ряду видавничих центрів, пов'язаних із долею самого часопису. Ми дізнаємося, що видавниче товариство "Час" існувало в Києві з 1908 р. Саме тоді, 9 березня, воно заснувало, відкупивши у чорносотенного "Двуглавого Орла", першу в місті українську друкарню й почало свою діяльність із "видання найбільш потрібного для моменту" — шкільних підручників та книжок для дітей, підготовлених товариством "Українська школа". За десять років роботи було видано 1.781.500 примірників літератури такого гатунку.

Для зазначеної вище мети можуть прислужитися й ряд наукових досліджень різних років у царині бібліотеко-, бібліографо-, книгознавства, педагогіки¹².

Безперечно цікавими видаються й архівні матеріали, котрі дають змогу простежити "із середини" процес творення окремих видань, видавничств чи й політики в даній галузі.

Скажімо, у роботі С.Пастернака "Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр."¹³ у розділі XII "Книга й підручник за часи революції в Україні" йдеться про те, що за часи революції в Україні виникають громадські, приватні, партійні, професійних організацій, земські, міські, просвіт, кооперативні, наукових організацій і шкіл, українські державні-урядові видавництва, неповний перелік яких, складений Книгарем¹⁴, нараховує 104 одиниць. Автор наголошує, що з усіх спроб держави налагодити видавничу справу найбільшої уваги заслуговує утворення 1918 р. окремого Видавничого відділу при Міністерстві Народної Освіти: "...було розроблено план видавництва, почали працювати більше 10 комісій по різних предметах. Малося на увазі забезпечити в першу чергу школу різними підручниками й шкільним приладдям. Було поставлено питання про асигнування на це 10 мільйонів, але гетьманський переворот загальмував справу і тільки в кінці літа 1918 р. було, нарешті, асигновано 2 мільйони. За допомогою їх було замовлено більш 2,5 мільйонів підручників¹⁵".

У фондах ЦДАВО України зберігаються матеріали, котрі значно поглиблюють ці відомості¹⁶. Уже самий склад згадуваних комісій засвідчує високий рівень вимог, котрі висувало Міністерство освіти УНР до майбутніх авторів шкільних підручників. До складу комісій увійшли: з української мови: Г.Голоскевич, В.Дога, В.Дурдуковський, О.Кисільов, М.Марковський, І.Огієнко, Д.Ревуцький. Як можливі кандидати значилися (внесено олівцем): Булахівська, Приходько, Шаль, Швець; з математики: О.Астряб, В.Барицький, А.Гук.

І.Ключенко, М.Кравчук, А.Мовчан, М.Муколюв, Г.Холодний, М.Щербина, В.Шарко, Н.Шульгіна; з географії: М.Крижановський, Н.Ржепшиєвська, О.Рогозінський, С.Русова, П.Тімошок, П.Тугковський, С.Щербина, Г.Холодний, П.Шахрай, О.Яната; О.Яницький, О.Ястряб; з історії: І.Біліжський, Л.Добровольський, І.Житецький, С.Ківліцький, О.Левицький, Н.Мірза-Аван'яни, І.Радзімовський, В.Романовський, В.Щербина; із Закону Божого: п.о. С.Богданович, п.о. Є.Капралов, п.о. К.Шевченко, п.о. Шараварський, п.о. С.Пилипенко, п.о. Стешенко; з німецької мови: Ф.Альдінгер, Р.Березін, М.Бруннен, Л.Леше; із французької: Ю.Виноградська, О.Мурав'єва, М.Прохорова, С.Русова, Ж.Чернявська; з латини: М.Зеров, В.Суббоч, В.Штепан, М.Пахоревський, С.Трапша, Г.Калішевський¹⁷. Так само цікавими для сучасного дослідника будуть документи щодо оголошення та проведення Видавничим відділом Департаменту вищої і середньої освіти конкурсу підручників із "різних предметів українознавства" та тексти поданих на нього з 11 липня 1918 р. до 25 січня 1919 р.¹⁸ рукописів.

Що ж до самого перебігу подій, то в одній із пізніших записок Видавничого відділу читаємо: "... Видавничий Відділ Міністерства Народної Освіти намічав ще за час Центральної Ради відповідний потребам національної освіти план своєї діяльності і просив ще на початку 1918 року асигнування 5 млн. на видання підручників і поставлено було в Генеральній Шкільній Раді питання про асигнування других 5 млн. на видання красною письменства. Але наступили часи Гетьманщини — справу почали одволікати, і нарешті, коли вже було пізно, щоб підготувати підручники до початку шкільного року, Гетьманський уряд, асигновуючи таємно десятки мільйонів на таємні цілі, ворожі Українській Державі, дав 2 млн., вимагаючи таких гарантій, які ще більше затягували справу, 2 мільйони вичерпані, в той час, як потреба в книжці і вартість книжок без кінця вирости"¹⁹.

Однак 1918 р. Видавничим відділом було опубліковано покажчик обсягом 96 сторінок "Рецензії на шкільні підручники, які розглянуті в спеціальній комісії при Міністерстві освіти по 1 липня 1918 р. з додатком проспектів шкільних підручників різних видавництв." Про нього згадується у машинописному довіднику "Книги Української РСР 1917-1923 рр.", що готувався Книжковою Палатою УРСР 1950 р.

За Директорії Міністерство Народної Освіти розробило державний план видавництва дитячої книжки та підручників для забезпечення шкіл усіх ступенів та утворення мережі шкільних бібліотек. Задля цього Видавничий відділ було реорганізовано. До початку 1919 р. (за 8 місяців) ним планувалося:

— видати 10 млн. підручників і стільки ж книжок для читання (для шкільних бібліотек та інших книгарень),

— ці 20 млн. книжок треба замовити на протязі 3-4 місяців; мобілізувати усі видавництва України і деякі закордонні, бо інакше не можна встигнути до 1 вересня 1919 р. виготовити ...

— крім того Міністерству Народної Освіти для тієї ж мети треба організувати власну друкарню, типографію, цінкографію, палітурню, майстерню для виробів різного шкільного приладдя, закупити папір, картон тощо ...²⁰.

Планувалося також створити виставку-музей, де б "були зібрані всі підручники, де б і коли їх не було видано, і взагалі всі друки для шкільної та позашкільної освіти й самоосвіти." Йшлося, власне, про створення бібліотеки певного типу з обов'язковим каталогом рецензій на всі видання, окремою книгозбірнею "тих видань, про які в каталозі вказано, що в них є рецензії", з довідником щодо всіх фірм, що обслуговують шкільництво.

Серед чергових завдань Видавничого відділу було створення книгарні, книжної комори й централізованої експедиції шкільних друків і всіх офіційних видань міністерства.

Кошторис Видавничого відділу на 1919 р. засвідчує, що все це не було "паперовими мріями":

"10 комісій по розгляду шкільних підручників: Закону Божого, української мови, історії, природознавства, для нижчих початкових шкіл, математиці, географії, французькій, німецькій мові, латині.

10 членів комісії по 15 крб. за одне засідання. 44 засідання (1 на тиждень, 2 тижні канікул) = 66 тис. крб.

за рецензію — 100 крб. (50 в рік на комісію) = 50 тис. крб.

на закупівлю підручників до розгляду — 500 крб.
на видання покажчиків і рецензій — 10 тис. крб.
на платню за рекламу в пресі — 3 тис. крб.
Ітого: 1 255 тис. крб.²¹

Задля виправлення становища та втілення всього задуманого Видавничим відділом був розроблений законопроект (від 11 січня 1919 р.) про асигнування 50 млн.крб.²² Рада Міністрів і Директорія його ухвалили й асигнували на початок видавничої справи і накреслених межах 30 млн.крб.

Про те, наскільки ясно усвідомлювалася владою потреба в виданнях для дітей свідчить хоча б такий витяг із документів Видавничий відділ:

“... нині чергове завдання Державної Влади взагалі і Міністерства Народної Освіти і Мистецтва — в справі організації Освіти на Україні — звернути незалежну увагу на задоволення шкіл, учнів, учителів і всього народу книжкою і іншим приладдям для вчення і освіти.

У цьому питанні Державна Влада не має права спинятися ні перед якими видатками. Російська школа сотні років не один мільярд витратила на цю справу. Українська школа мусить мати не менш всього того, що має російська, і мати не за сотню років, а за рік, два...

Але ж ще не росли потрібні капітали,... а крім того, при тій надзвичайній потребі в українській книжці, яка є нині, капітал, що працює в цій галузі промисловості, має змогу особливо вибирати, не за всякі видання братися, набирати особливо граблїницького характеру, вести нечувану спекуляцію, випускаючи книжки на сто і більше відсотків дорожче дійсної вартості. Як підрахувати мільйони книжок, що викидаються на ринок, наш народ переплачує і переплачуватиме колосальні суми.

Отже, і необхідність і елементарний державний розчет — вимагають широких державних заходів і примушують не боятися великих витрат, які повернуться в недалекий час”²³.

З часом, аби допомогти видавничій справі, Директорія УНР утворила Міністерство преси й пропаганди, що мало на меті стимулювати й підтримувати українське книговидання та книгорозповсюдження, консолідувати сили видавців, культурних організацій, письменників, журналістів і т.п.²⁴ Та на жаль, як зазначає С.Пастернак: “Евакуація Директорії не дала змоги реалізувати ці заходи й почати укр.видавничу справу не хатніми засобами, а широкими державними, при допомозі всього державного механізму.

Здійснили це більшовики, централізувавши видавничу справу в руках колосального Всеукраїнського Державного видавничого органу — Всевидат’а (Всеукр. Видавнич. Комітет). Це був грандіозний замисел шляхом *цього процесу* централізувати всю видавничу й книгарську справу України й вести її по певній системі й плану, за допомогою всього державного механізму”²⁵.

Наслідки останнього нам відомі: нове покоління українців стало “юними паростками” радянського народу.

Історія повторюється. Як тактовний учитель вона вкотре заставляє нас вирішувати подібні завдання. І лише через нашу лїнь чи неухважність, відсутність потягу до істини та свободи самовираження ми вкотре боїмося вчитися на помилках.

¹ Чижко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України.—К., 1996.—С.198.

² Наумова М. А. Издание детской книги на Украине в первые годы советской власти (1917-1920 гг.) / Учебное пособие-лекция по курсу “История книги”.—Л.,1973.—С.6.

³ Козаченко А. 10 років книжкової продукції радянської України. Историко-статистичний начерк.—Х., 1929.

⁴ Українська культура. Лекції за редакцією Д. Антоновича.—К., 1993.—С.98-111.

⁵ Преса Української РСР 1917-1966. Статистичний довідник.—Х.,1967.

⁶ Пастернак С. Из історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр. //Педагогічно-психологічна бібліотека.—№10.—С.108-115.

⁷ Преса Української РСР 1917-1966.—Х.,1967.

⁸ Див.: Огляд української книжкової продукції в 1917 році // Книгарь.—1917.—Ч.5.—С.243-250; Огляд української книжкової продукції в 1918 році // Книгарь.—1919.—Ч.20.—С.1310-1326.

⁹ Див., скажімо: Шлях Освіти.–1928.–Ч.1.–С. 215-224; Книгар. Літопис українського письменства, присвячений справам українського видавництва. Щомісячний критико-бібліографічний часопис.–К.: Товариство "Час"; Освіта. Двохтижневий педагогічний журнал Подільської Губерської Народної Управи.–Камянець на Поділлі; Біблїологічні вісті.–К.; Книжня летопись: Еженедельный журнал.–К.: Министерство Внутренних дел; Книга и революция: Ежемесячный критико-библиографический журнал.–Петербург; Библиографический ежемесячник (в помощь читателю и библиотекарю).–М.; Библиографические листы русского библиографического общества.–Петербург; Педагогічний Журнал.–Полтава, 1917.–Ч. 7-12.–С. 111-130.

¹⁰ Освіта. Двохтижневий педагогічний журнал Подільської Губерської Народної Управи.–Камянець на Поділлі.–№ 1.–С. 33.

¹¹ Книгарь.–1918.–Ч.7.

¹² Див.: *Марченко Н.* Християнські видання для дітей в Україні (1917-1929) // Українське релігієзнавство. Бюлетень Української Асоціації Релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України.–1996.–№3.–С. 34-37; Живі сторінки історії (перші українські журнали для дітей 1919-1923) // Весняні обрії.–К.–1972.–С. 187-200; *Миць М.Я.* Українська періодична преса Волині (1921-1939) як історичне джерело.–К., 1995; *Пеліньський С.Ю.* Періодичні видання УРСР. 1918-1950. Журнали. Газети // Бібліотекознавство та бібліографія.–1972.–Вип. 13; *Улюкаєва И.Г.* Становление и развитие дошкольного педагогического образования в Украине (1905-1941).–К., 1993; *Семенова А.* Материалы социологично-педагогических обследований 20-х–первой половины 30-х годов как источник по истории советской культуры.–М., 1988; *Наумова М.* Згадувана робота.— Ленинград, 1973.; *Бутнін-Сверський Б.* Принципи ілюстрування дитячої книжки.–К., Видавництво "Культура".–1929.–68 ст. з іл. (Всеукраїнська Академія наук. Кабінет дослідження дитячої творчості); *Горбенко Ю.* Політична й технічна дитяча книжка // Шлях освіти.–30.–3.–С. 89-95; *Скитник Т.А.* Книжкові видавництва радянської України у відбудовчий період (1921-1925) // Вчені записки Харківського державного бібліотечного інституту.–Вип.ІV. Питання бібліотекознавства та бібліографії.–Х.1960; *Назаров А.И.* Октябрь и книга. Создание Советских издательств и формирование массового читателя (1917-1923).–М., Наука, 1968; *Молодчиков А.В.* Книгоиздательское дело в Украинской ССР (1917-1960) / Книга. Исследования и материалы.–1961.–№5; *Азуфа М.* Печать в УССР. 1917-1932.–Х., 1932.–С.93; *Марченко Н.П.* Не задля теоретичних абстракцій. (До питання розрізнення понять "дитяча книга", "дитяча література" та "література про дітей та дитинство" // Всевітня література в середніх навчальних закладах України.–1996.–№ 11.–С. 3-5; *Мариенгоф Е.В.* 30 років дитячої літератури в УРСР // Наукові записки Інституту педагогіки.–Вип. III.–К., 1949.–С.162-168; *Родіков В.* Огляд української дитячої літератури // Вільна Українська Школа.–К., 1918. (Окремо.–у серії Бібліотека вчителя.–Ч.8.–К., 1918.–25 ст.); *Єгорова Л.* Дитяча література Західної України // Шлях Освіти.–1928.–Ч.1.–С. 215-224; *Лупанова И.П.* Советская детская литература 1917-1967. Пяльвека. Очерки.–М., 1969; *Кон Л.Ф.* Советская детская литература (1919-1929).–М., 1960 тощо.

¹³ *Пастернак С.* Із історії освітнього руху...–С.108-115.

¹⁴ Книгарь.–1918.–Ч.16.–С.1009-1011.

¹⁵ *Пастернак С.* Із історії освітнього руху...–С.114.

¹⁶ Протоколи, рецензії на підручники з української мови, історії, природознавства та ін. і листування ряду комісії із авторами (з 17 груд. 1918 р. до 26 лютого 1919 р.) містяться у Ф.2582.–Оп.1.–Спр.170; із математики (з 16 грудня 1918 р. до 26 лютого 1919 р.).— Спр.171.

¹⁷ ЦДАВО України:Ф.2582.–Оп.1.–Спр.168.–Арк.27-29.

¹⁸ ЦДАВО України:Ф.2582.–Оп.1.–Спр.169.

¹⁹ ЦДАВО України:Ф.2582.–Оп.1.–Спр.168.–Арк.1,1зв.

²⁰ Там само.–Арк.2-4.

²¹ Там само.–Арк.14.

²² Там само.–Арк.16.

²³ Там само.–Арк.1,1зв.

²⁴ Книгарь.–1919.–Ч.17.–С.1076.

²⁵ *Пастернак С.* Із історії освітнього руху на Україні ...–С.114.